

Serbest Piyasa, Ekonomik Gelişme, ve Özgür İnternet'in Ayrılmazlığı

Mehmet Gençer *

Özet

Serbest piyasa temelli sosyo-ekonomik dönüşüm ve gelişimin temel unsuru, parasal kaynaklardan da önce, sistemin dayanağı olan bireysel özgürlüklerdir. İletişim ve ekonomik girişimciliği de kapsayan bireysel özgürlükler, ve bunlara dair algıların yönetimi, ekonomik sonuçların alınması açısından finansal enstrümanlardan da önemlidir. Bu makalede tarihsel süreçte ekonomik girişimciliğin felsefi arkaplanı, ve güncel duruma ilişkin uluslararası karşılaştırmalar kullanılarak Türkiye'de İnternet yasakları ve bu konudaki algı yönetiminin sorunları ele alınmaktadır.

1 Giriş: Ekonomi ve Felsefe

Toplumsal refah ve ekonomik büyüme her zaman sosyo-politik yaklaşımların en önemli değerlendirme kriteri olmuştur. Doğu blokunun çöküşünü izleyen yirmi yılda ortaya çıkan tek ideolojili dünya sisteminin kimi yerlerinde ise ekonomi, sosyo-politik felsefenin tamamen yerini almış görünmektedir. Artık siyasi iktidarlar çoğu uygulamalarını gerekçelendirirken ekonomik (genel olarak maddi) zorunluluklarla ilgili açıklamalara başvuruyorlar. Kimi zaman bu uygulamalara alternatif ideolojilerden bakanlar iktidarları siyasi tercihlerini teknokrasi maskesinin arkasına saklamakla suçluyorlar. Daha kötüsü ise, maskenin arkasının boş olması, ya da başka bir deyişle hem siyasetin hem de etkilediği kesimlerin, felsefesi olmayan bir sosyo-ekonomik sistem kurulabileceğine gerçekten inanmış olma ihtimalidir.

Bu türden felsefi bir boşluğun tipik tezahürü üretilen politikaların parasal/maddi enstrümanlarla sınırlı kalmasıdır. Bu felsefi boşluk toplumsal

*İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bilgisayar Bilimleri Bölümü, mgencer@cs.bilgi.edu.tr

algıları yönetmenin sosyo-ekonomik sistem üzerindeki dönüştürücü gücünü politika yapıcılar açısından görünmez kılar.

Bu türden bir sonuç ekonomik girişimcilik ile ilgili olarak ta ortaya çıkmaktadır. Türkiye ekonomisinin katma değeri yüksek bir sistem haline gelmesi için önerilen önlem paketlerinin hemen tamamı yeni girişimlere maddi destek sağlanmasıyla ilgilidir. Girişim serbestisi ile genel olarak bireysel özgürlükler arasında bir ilişki kurulmamaktadır. Oysa iktisadi girişimcilik tarihinin ve kuramlarının merkezinde sıradışılık vardır. İktisatçıların denklemlerinin ve eğrilerinin sıkıcı bir durağanlığı gösterdiği yerde sıradışı girişimler ortaya çıkıp denklemin tüm parametrelerini altüste ederler.

Sıradışı olanın yeşerebildiği zemin ise tam da bireysel özgürlüklere dayanır. Bu yüzdendir ki Hollanda'dan başlayıp sırayla İngiltere, Fransa ve Amerika'ya yayılan gelişmiş ekonomik sistemlerin tarihi herşeyden çok sıradışı olma özgürlüğünün korunmasıyla ilişkilendirilmelidir (McCloskey, 2007).

İnternet özgürlükleri ile ilgili durum da aynı felsefi boşluğu ve onun getirdiği görme bozukluğunu yansıtmaktadır. Genel olarak iletişim politikaları, ve özel olarak İnternet'in regülasyonundaki yanlışlıklar, ve alternatif yaklaşımlar bilim insanlarımız tarafından etrafıca ortaya konmuş (Akgül, 2010) ancak bu boşlukta kaybolmuştur. Bu ısrarcı körlüğe rağmen, elinizdeki çalışmada da İnternet politikaları değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede İnternet'in ekonomik süreçlere eklenme şekli tarihsel süreç içerisinde ele alınarak ortaya konulmaktadır.

2 Ekonominin 'serbest' hali

İktisadi faaliyet alanı, kısaca piyasa, toplumsal değerlerden, ahlak ve yaşam felsefesinden tamamen bağımsız işleyen bir alan değildir. Gayri-iktisadi faaliyetler gibi iktisadi faaliyette de 'neyin yapılabilir' olduğu, başka bir deyişle 'meşru' olanın sınırları topluma hakim olan meşruiyet algısı ile çizilir. Bu çerçevede devletin rolünün bir parçası bu faaliyeti genel algı ile paralel bir şekilde regüle etmek ve bu regülasyonun temeli olan kuralları koymaktır.

Piyasa ekonomisi ve para sistemleri binlerce yıldır insan uygarlıklarının bir parçası olmuştur. Hatta pazar işlerliği için paranın ilk kullanıldığı topraklarda yaşıyoruz. Oysa binlerce yıl boyunca çok yavaş gelişen ekonomik üretim miktarı 17. yüzyıl Avrupa'sından başlayarak çok hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. İktisadi gelişimdeki bu keskin değişimin nedenlerini ekonomik model formüllerinde değil de kültürel, ahlaki, ve felsefi değişimlerde arayan bilim insanları olmuştur. Bunlardan biri olan Deirdre McCloskey bu keskin dönüşün sebeplerini piyasanın küçük bir soylu elitin faaliyetine açık bir alan olmaktan çıkıp daha geniş bir girişimci kesimine (tüm yurttaşlar, ve

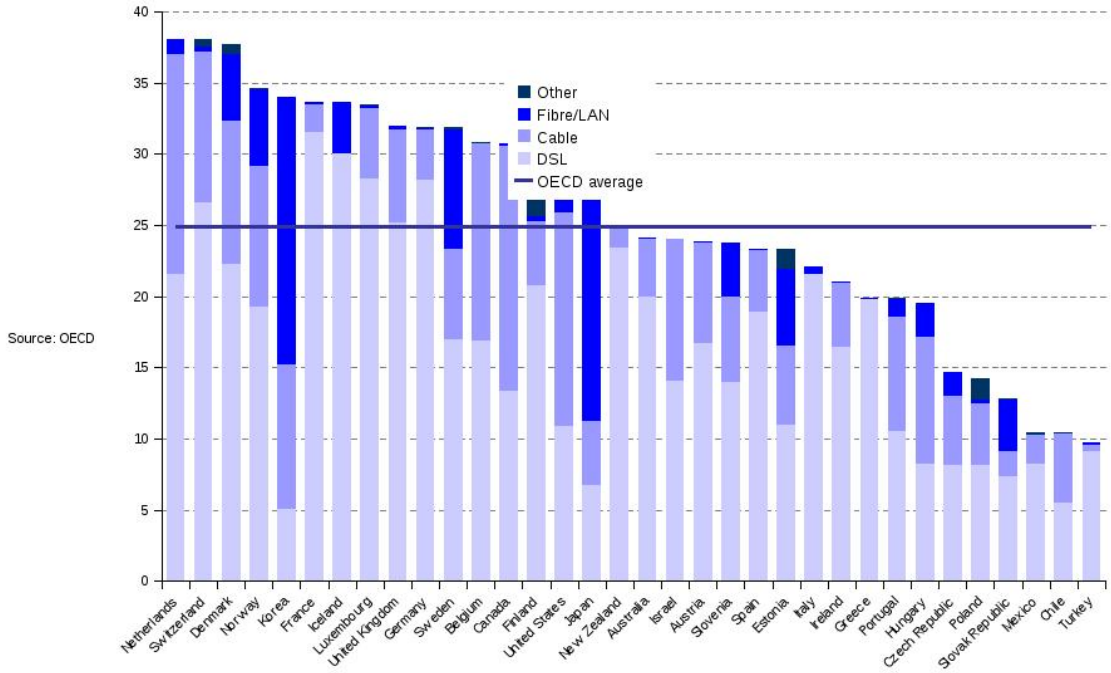
özellikle de girişim gücü bulunan yeni bir kesim olan 'burjuvazi') açılmasında bulur (McCloskey, 2007).

İsmi çok sonraları konulacak olsa da, 'serbest piyasa' bu dönemde ortaya çıkmıştır. Sonraları, Fransız devrimi döneminde insan hakları sözleşmesi ve Amerikan anayasası ile beraber bireyin genişletilmiş düşünce ve eylem özgürlüğü tanımı bu iktisadi sistemin altyapısı olarak toplumsal sözleşmelere naksedilmiştir. Özellikle geçen yüzyılda yaşanan sosyo-politik olaylardan sonra, ve yarattığı sınıfsal çelişkilere rağmen, bugün Dünya'nın çok büyük bölümü için bu model ekonomik faaliyetin yegane şekli olarak yerleşmiştir ¹. Serbest piyasa modelinin itici gücü olan girişimci bu özgürlükler alanında varolur.

Bu meyanda, ekonominin sadece finansal enstrümanlarla canlandırılabilirliğini veya sağlıklı bir büyüme yaratılabileceğini düşünmek oldukça gerçekçilikten uzak olurdu. Günümüzde Çin ekonomisi gibi bu genel çerçeveye aykırı görünüm çizen ülkelerde bile özgürlük alanlarının kaçınılmaz olarak genişlediğini görüyoruz. Genel olarak küresel ekonominin, ve özelde Türkiye'nin benimsediği ekonomik gelişme modelleri böyle bir sosyo-kültürel zemine dayanmaktadır. Tarihsel gelişim içerisinde bu zeminin ana unsurları ifade özgürlüğü, ticari girişim özgürlüğü, ve iletişim özgürlüğüdür. Bu olgudan hareketle Türkiye'deki İnternet yasaklarının ve genel olarak İnternet'in regülasyon tarzıyla topluma verilen mesajların iktisadi gelişme ve girişimcilik açısından ciddi ve zararlı sonuçları olmaktadır.

Ekonomi kuramlarında gitgide daha fazla araştırmacının özgürlüklerle ekonomik gelişme arasında ilişki kurması neticesindedir ki (Kreft and Sobel, 2005; Dawson, 2003), bir süreden beri uluslararası kuruluşlar ekonomik özgürlüklerle ilgili bilgileri derlemekte ve karşılaştırmalar yapmaktadır. Türkiye'nin son on yıldaki siyasi tercihleriyle denk bir vizyonu olan Fraser enstitüsünün desteğiyle yapılan araştırmalar Türkiye'nin ekonomik özgürlükler açısından oldukça geri sıralarda olduğunu göstermektedir. 1997 ve 2004 yıllarına ait verilerin karşılaştırılması Türkiye'nin bu alanda yerinde saymakta, ve ilerleme kaydeden ülkeler arasında geri sıralara düşmekte olduğuna işaret ediyor (Gwartney, Lawson, and Samida, 2006; Gwartney, Lawson, and Easterly, 2006). Bu durum da Türkiye'deki ekonomik sistem modelinin, sadece işleyen benzerleriyle karşılaştırıldığında bile, esastan ihtiyaç duyduğu özgürlük ikliminden yoksun olduğuna işaret etmektedir. Benzer bir şekilde WorldBank raporları ² da Türkiye'nin ekonomik gelişme ve Dünya sistemine entegre olma yolunda en önemli eksiklerinden birinin girişimcilik ikliminin iyileştirilememesi olduğunu vurguluyor.

Bu durumun İnternet konusundaki yansıması ise İnternet kullanımının artmasına rağmen bu konuda küresel rekabet açısından konumumuzun hiç te içaçıcı olmamasıdır. Bir örnek gösterge olarak Türkiye'deki genişbant kullanım düzeyi uluslararası karşılaştırmalı olarak Şekil 1'de verilmiştir³. OECD

Şekil 1: Genişbant İnternet kullanımı, 100 kişi başına (OECD 2010 verileri)

kaynaklı bu karşılaştırma Türkiye'nin acilen İnternet altyapısını geliştirme ve kullanımı yaygınlaştırma yönünde politikalar üretmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bunun yerine tüm paydaşları hiçe sayarak varolan kullanımı kısıtlama politikalarına odaklanılması son derece endişe vericidir.

3 Ağ ekonomisi, ve Türkiye İnterneti

Serbest piyasa modelinin en önemli bileşeni olan 'ticari şirket' 1980'lerden itibaren yeni bir dönüşüm geçirmektedir. Artık şirketler çevrelerine bakınca rakiplerle çevrili bir tehlike ortamı değil, daha ziyade potansiyel ortaklarla çevrili bir fırsatlar denizi görüyorlar (Jorde and Teece, 1989) ve güncel koşullar bu kolektif algıyı teşvik ediyor (Penrose, 2008). Bu durum 'piyasa'nın sosyo-politik evriminde yeni bir dönüm noktasını işaret etmektedir.

Bu dönüşümün en önemli unsuru üretim veya servis sektöründe koordinasyon işlevinin (ister işletmenin gündelik faaliyetleri, isterse inovasyon ile ilgili olsun) işletme içi olmaktan çıkıp işletmeler arası bir işlev haline gelmesidir (Kallinikos, 2007). Bu bir anlamda endüstriyel otomasyonun hem işletme sınırlarının ötesine taşması, hem de hedeflerinin genişlemesini içerir.

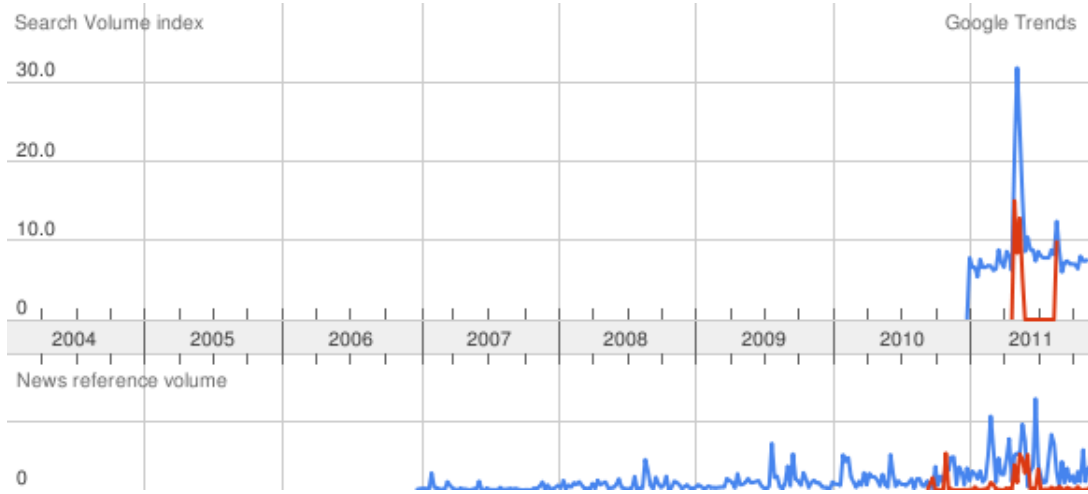
1990'lardan itibaren İnternet hayatın birçok alanında olduğu gibi bu tür-

den piyasa işlevlerinin de gerçekleşmesinin önemli bir bileşeni olmaya başlamıştır. Bunun doğal bir sonucu, piyasa talepleri doğrultusunda ABD kamu kurumlarında geliştirilen İnternet teknolojisinin giderek özel sektöre açılması olmuştur (Leiner et al., 1999). Bu açılmanın birçok yönü bulunmaktadır Bunlardan biri İnternet altyapısındaki işlevlerin (örneğin alan adları ve DNS) özel sektöre devredilmesidir. Bunun bir sonucu günümüzde alan adı satın almaktan başlayan birçok konuda muhataplarımızın kamu kurumları değil özel şirketler olmasıdır.

İnternet'in piyasayla entegre oluşunun başka bir yönü ise özgürlük ile ilgilidir. Anglo-sakson ülkeleri başta olmak üzere İnternet iletişimi esas itibarıyla diğer iletişim biçimleriyle denk olarak, bireysel iletişim özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunun bir sonucu ise telif hakkı ihlallerinden (örn. dijital müzik paylaşımı) porno içeriğine varan birçok konuda suç ile özgürlük arasındaki çizginin nereden çizileceği meselesinin sıklıkla hararetli tartışmalara ve hukuki davalara konu olmasıdır. Bu ihtilaflarda bir yandan serbest piyasa ve modern toplumun esas unsurlarından biri olarak olarak görülen özgürlüklerin korunmasıyla, suç ve gayri-meşru olanın tanımının bu yeni mecrayı da içerecek şekilde genişletilmesi esastır. Örneğin İnternet iletişiminin izlenmesi aynı diğer iletişim kanalları gibi ancak çok olağandışı şartlarda meşru görülmektedir. Bu konuda gösterilen titizlik neticesindedir ki İnternet, bu ülkelerdeki ticari şirketler açısından rahatça kullanılabilen, diğer mecralar kadar özgür bir iletişim mecrası olarak algılanmakta ve kullanılmaktadır.

İnternet'in ve içiçe geçtiği ağ toplumunun sınır tanımaz doğası devlet ve onun egemenlik alanı kavramını yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır (Castells, 2001; Brunn, 1998). Sınırları içerisinde olup bitenlere mutlak olarak egemen olan geleneksel ulusal devlet görüntüsüne karşılık, İnternet'in sınırları ışık hızıyla kesen çalışma şekli bu egemenliğin nasıl yeniden tanımlanacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soruya farklı karşılık verme denemeleri olmakla beraber, genel olarak sağlıklı politikalar siyasetin bu yeni durumla barışması ve yeni durumun felsefesini içine sindirmesiyle ortaya çıkabilmektedir.

Emsal ülkelerde İnternet altyapısının ekonomik gelişme öncelikli politikalar uygulanarak özelleştirilmesi ve serbestleşmesine karşılık Türkiye'de durum oldukça farklı görünmektedir. Türkiye'de bu tür altyapı gereksinimleri daha geç sorgulanmıştır. Örneğin ulusal alan adı altyapısı hala tamamı kamu kontrollü ve oldukça bürokratik işlemektedir. Bu gecikmenin elbette sonuçları olmaktadır. Günümüzde birçok Türkiye merkezli ticari işletme, örneğin alan adı ihtiyaçları konusunda, daha 'kapalı' olan Türkiye devlet kurumlarıyla muhatap olmak yerine bu ihtiyaçlarını İnternet'in daha açık olduğu ülkelerden serbestçe, hızlıca, ve işi halletmek açısından minimal sürtünme

Şekil 2: “İnternet kullanımı” (mavi) ve “İnternet sansürü” (kırmızı) terimleri için Google Trends verileri.

ve düşük maliyet ile tedarik ediyorlar. Benzer biçimde nedeni belirsiz biçimde belirli sektör oyuncularını korur görünen -kapalı!- devlet politikalarının sonucu olarak emsallerinden çok daha pahalı olan trafik yüzünden bu ihtiyaçlar da mümkün olduğunda başka ülkelerden tedarik ediliyor. Ayrıca içerik konusunda da hem bireysel hem kurumsal kullanıcıların yaygın olarak yararlandığı sitelerin, kimi içeriklerinin ‘olası’ suç teşkil etmesine istinaden kamuoyunda ‘orantısız’ olarak algılanan şekilde yasaklanması olağan bir kamu pratiği haline gelmiştir.

Resmin tamamına baktığımızda kamu politikasının İnternet’i ülke ekonomisini besleyen bir araç olarak algılamakta geç ve yavaş davrandığını, ve sonuç olarak Türkiye İnternet’inin emsallerine göre fazlasıyla sürtünmeli, daha da kötüsü görel olarak gerileyen bir alan olarak kaldığını görüyoruz. Basit bir Google Trends verileri taraması (şekil 2) İnternet sansürü endişesinin son yıllarla kayda değer bir yükseliş gösterdiğine ve İnternet kullanımına olan ilgiye eşlik ettiğine işaret etmektedir.

4 Sonuç

McLuhan (2001) ve ona referansla İnternet merkezli ekonomiyi değerlendiren Castells’i (2004) hatırlayarak konuya bakarsak, topluma (ve dolayısıyla piyasaya) İnternet’in özgür olduğu mesajını vermekle ‘sınırlanmış’ olduğu mesajını vermek arasında oldukça büyük farklar vardır. Bu fark bir ya da birkaç (beş bin?) sitenin yasaklanmış ama çok daha fazlasının erişilebilir olmasıyla

matematiksel olarak değerlendirilemeyecek bir farktır. Aradaki fark tüm toplum gibi ekonomi alanının da Türkiye İnternet'inin geleceğine dair algısının zedelenmesidir. Bugün İnternet'in ticari işletmelerde pek çok şekilde kullanımını mümkündür. Ama hem bu algı zedelenmesi neticesinde, hem de bunun arkaplanındaki politika zaafiyetlerinin sonucu ortaya çıkan fiili durumdan dolayı, ulusal ekonomideki birçok aktör kaynaklarını yurtdışına aktarmayı daha uygun görüyor. Aradaki fark kimi politika yapıcılarının dile getirdiği gibi 'güvenli' olan ve olmayan Türkiye İnternet'i farkı değil, gelişen ve gelişemeyen Türkiye İnternet'i farkıdır. İyi işleyen bir ulusal pazara yönelik politikalar algıları yönetmeksizin hayata geçirilemezler. Gerçek ve tüzel kişilerin özgürlükleriyle ilgili duruşun sosyal ve iktisadi gelişmeyle ilişkisi politika yapıcılar tarafından değerlendirilmediği sürece İnternet'i de içeren birçok konuda uzun soluklu ulusal politikalar kurgulanamaz.

References

- Akgül, Mustafa (2010). "3. Yılında Türkiye'nin İnternetle Savaşı: Donkişot, Deveküşü, Harakiri". In: *Türk Kütüphaneciliği* 24, 2, pp. 285–300.
- Brunn, Stanley D. (1998). "A treaty of Silicon for the treaty of Westphalia? New territorial dimensions of modern statehood". In: *Geopolitics* 3.1, pp. 106–131.
- Castells, Manuel (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press.
- (2004). *The Network Society: A Cross Cultural Perspective*. Elsevier.
- Dawson, John W. (2003). "Causality in the freedom–growth relationship". In: *European Journal of Political Economy* 19.3, pp. 479–495.
- Gwartney, James D., Robert Lawson, and William Easterly (2006). *Economic Freedom of the World, annual report*. Fraser Institute.
- Gwartney, James D., Robert Lawson, and Dexter Samida (2006). *Economic Freedom of the World, annual report*. Fraser Institute.
- Jorde, Thomas M. and David J. Teece (1989). "Competition and Cooperation: Striking the Right Balance". In: *California Management Review*, pp. 25–37.
- Kallinikos, Jannis (Nov. 2007). *The Consequences of Information: Institutional Implications of Technological Change*. Edward Elgar Pub.
- Kreft, Steven F. and Russell S. Sobel (2005). "Public Policy, Entrepreneurship, And Economic Freedom". In: *Cato Journal* 25.3 Fall.
- Leiner, B. M. et al. (Jan. 1999). "A Brief History of the Internet". In: *eprint arXiv:cs/9901011*.

- McCloskey, Deirdre N. (Oct. 2007). *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*. University Of Chicago Press.
- McLuhan, Marshall (Sept. 2001). *Understanding media: the extensions of man*. 2nd ed. Routledge classics. Routledge.
- Penrose, Edith (2008). "Strategy/Organization and the metamorphosis of the large firm". In: *Organization Studies* 29.8, pp. 1117–1124.